

PISMA
TOM 6

ŹRÓDŁA MONASTYCZNE

104

NOWOŻYTNOŚĆ

10

Redaktorzy serii:

Michał T. Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

Rada naukowa:

Marek Derwich

Dariusz Kasprzak OFMCap

Przemysław Nehring

Krzysztof Ożóg

ks. Marek Starowieyski

Ewa Wipszycka

Rafał Zarzeczny SJ

Piotr Urbański

BŁ. PAWEŁ GIUSTINIANI

PISMA

TOM 6

ODDAJĄC NAM SIEBIE

O NAJŚWIĘTSZEJ EUCHARYSTII
KAZANIE O BOŻYM NARODZENIU
KAZANIE O WIELKANOCY

Przekład i redakcja naukowa
Jacek Partyka

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Przekład na podstawie wydania:

GIUSTINIANI, PAOLO, *A noi donandosi. Opuscoli sulla santissima Eucaristia con due sermoni sul Natale e sulla Pasqua*, red. L. BARLETTA, Padova 2020 (Bibliotheca eremitica, 2).

Recenzja wydawnicza:

prof. dr hab. Piotr Urbański, UAM

Redakcja tomu:

Michał T. Gronowski OSB

Beda K. Kisiel OSB

Elżbieta Wiater

Konsultacja:

Tomasz M. Dąbek OSB

Korekta:

Justyna Jagódka

Opracowanie graficzne:

Jan Nieć

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 106/2022, Tyniec, dnia 18.11.2022

✠ Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

Wydanie I: Kraków 2024

ISBN 978-83-8205-279-4

ISSN 1230-6711

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów 2024

ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków

tel.: +48 534 037 299; +48 (12) 688 52 95

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl; www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

Podziękowania.....	11
Nota tłumacza do wydania polskiego (2023)	13
Wykaz skrótów bibliograficznych.....	15
Skróty tytułów dzieł bł. Pawła Giustinianiego.....	31
<i>Vincenzo Vozza</i>	
<i>Skosztujcie i zobaczcie, jak dobry jest Pan (Ps 34[33],9).</i>	
Epistemologia zmysłów w myśli Pawła Giustinianiego	43
<i>Lorenzo Barletta EC</i>	
Eremita adorujący, rozmiłowany w najświętszej Eucharystii.....	49

Oddając nam siebie

Modlitwa napisana przed przyjęciem Najświętszego Sakramentu Ciała Pańskiego w Wieczerniku w Jerozolimie (1507)	83
Sześć rozmyślań duszy, która zbliża się do Najświętszego Sakramentu Ciała Chrystusa (po 15 VI 1515 – przed XII 1518)	99
Rozmyślanie pierwsze	99
Rozmyślanie drugie	127
Rozmyślanie trzecie	137
Rozmyślanie czwarte	150
Rozmyślanie piąte.....	167
Rozmyślanie szóste	185
Rozmyślanie siódme	195

Kazanie o Bożym Narodzeniu (Betlejem, 1507)	197
Rozważanie nad zmartwychwstaniem Chrystusa (27 III 1527)	221
Indeks biblijny	245
Indeks imion i nazw własnych	253

*Pamięci o. Ruperta Gottfrieda
Friebergera (1951–2016)*

*Me virga, Pastor optime,
coercet errantem tua;
ne gravius offendar cadens,
tuo bacillo fulcior.
Me mensa roborat tua,
me dulcis exhilarat calix
tuus; oleo foveor tuo.*

Najlepszy Pasterzu, Twoja różdżka
wskazuje mi kierunek, gdy błędzę;
ona mnie wspiera, bym upadając,
nie poniósł większej szkody.
Twój stół daje mi siłę,
raduje mnie słodki kielich
Twój; ogrzewa mnie Twoja oliwa.

Marek Antoni Flaminiusz (1498–1550)
*Carminum liber septimus,
continens paraphrasim in triginta psalmos,*
Ps 23(22)

PODZIĘKOWANIA

Uważam za swój obowiązek, aby z serca podziękować czcigodnemu Ojcu Majorowi Kongregacji Eremitów Kamedułów Góry Koronnej, o. Elíasowi Castillo Zárate EC, i wszystkim moim współbraciom, moim rodzicom, Robertowi i Milvii, mojej siostrze Robercie i mojemu bratu Daniele – wraz z ich rodzinami – za zachętę, wsparcie i modlitwy, którymi troskliwie mnie otaczali.

NOTA TŁUMACZA DO WYDANIA POLSKIEGO (2024)

W języku polskim ukazało się dotychczas pięć tomów dzieł Pawła Giustinianiego, które tworzą drugi pod względem wielkości, po języku włoskim, korpus dzieł błogosławionego; niniejszy tom będzie szósty. Z tego względu, dla łatwiejszego poruszania się wśród tekstów, starano się dodać odniesienia do konkretnych *loci* w polskich wydaniach, przede wszystkim ze względu na to, że znacznie łatwiej skorzystać z nich niż z włoskich oryginałów.

Cytaty z Pisma Świętego w języku polskim pochodzą z Biblii Tysiąclecia (wydanie V); łacińskie – z Wulgaty klementyńskiej. Polskie cytaty z Wulgaty, ojców Kościoła bądź innych tekstów, jeśli nie wskazano inaczej, są w przekładzie tłumacza.

WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH

- AC *Annales Camaldulenses Ordinis Sancti Benedicti*, red. G.B. MITTARELLI, A. COSTADONI, t. 1–9, Venezia 1755–1773.
- AH *Analecta hymnica Medii aevi*, red. G.M. DREVES, C. BLUMES, t. 1–55, Leipzig 1886–1922 (edycja anastatyczna: Frankfurt n. Menem 1961; indeksy: t. 1–2, red. G.M. DREVES, C. BLUME, H.M. BANNISTER, Bern–München 1978).
- ANZELM, *Opera* ANZELM Z AOSTY, *Opera omnia*, wyd. F.S. SCHMITT, t. 1–6, Seckau–Roma–Edinburgh 1938–1961.
- BATTAGLIA S. BATTAGLIA, *Grande dizionario della lingua italiana*, t. 1–21 + 1–2 (dodatki), Torino 1967–2009.
- BEMBO, *Asolani* PIETRO BEMBO, *Gli Asolani*, red. C. DIONISOTTI, [w:] TENZE, *Prose e Rime*, Torino 1960 (Classici italiani, 26), s. 311–504. W wydaniu włoskim (= *Donandosi*) cytowana ta właśnie wskazana edycja, a nie najnowsze wydanie pod red. G. DILEMMI, Firenze 1991 (Scrittori italiani e testi antichi).
- BOERIO G. BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1867³.

- BONAWENTURA BONAVENTURA Z BAGNOREGIO, *Opera omnia*, red. COLLEGIO SAN BONAVENTURA, t. 1–10, Quaracchi (Firenze) 1882–1902.
- BOWD S.D. BOWD, *Reform before the Reformation. Vincenzo Quirini and the Religious Renaissance in Italy*, Leiden–Boston–Köln 2002 (Studies in Medieval and Reformation Thought, 87).
- Breviarium romanum* *Breviarium romanum. Editio princeps (1568)*, wyd. anastatyczne, red. M. SODI, A.M. TRIACCA, Città del Vaticano 2012² (Monumenta liturgica Concilii tridentini, 1).
- BT *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia Tysiąclecia)*, tłum. ZBIOROWE, Poznań 1999⁵.
- CCCM *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, Turnhout 1966–
- CCL *Corpus Christianorum seu nova Patrum Collectio. Series Latina*, Turnhout 1953–
- CHEVALIER P. CHEVALIER, *Dionysiaca. Recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués au Denys de l'Aréopage et synopse marquant la valeur de citations presque innombrables allans seules depuis trop longtemps remises enfin dans leur contexte au moyen d'une nomenclature rendue d'un usage très facile*, t. 1–2, Bruges 1937–[1950].
- Clavis* E. GUERRIERI, *Clavis degli autori camaldolesi (secoli XI–XVI¹)*, Firenze 2012 (Quaderni di C.A.L.M.A., 2).

- Confessiones* AUGUSTYN Z HIPPONY, *Confessionum libri XIII*, wyd. L. VERHEIJEN, CCL 27, 1981; por. TENŹE, *Le Confessioni*, tłum. C. CARENA (cytowane w wydaniu włoskim = *Donandosi*), Roma 1975³ (Nuova biblioteca agostiniana, 1); wyd. pol. TENŹE, *Wyznania*, tłum. Z. KUBIAK, Warszawa 1992.
- Cons. Cam.* *Consuetudo Camaldulensis. Rodulphi Constitutiones. Liber Eremitice Regule*, wyd. P. LICCIARDELLO, Firenze 2004 (Edizione nazionale dei testi mediolatini, 8; seria 11,4).
- CORTELAZZO M. CORTELAZZO, *Dizionario veneziano della lingua e della cultura popolare nel XVI secolo*, Padova 2007 (Cultura popolare veneta. Collana di studi e ricerche sulle culture popolari venete realizzata su iniziativa della Regione del Veneto. Serie speciale).
- COURCELLE P. COURCELLE, *Conosci te stesso. Da Socrate a san Bernardo*, wstęp i tłum. F. FILIPPI, Milano 2010² (Temi metafisici e problemi del pensiero antico. Studi e testi, 120).
- CROCE G.M. CROCE, *La Congregazione camaldolese di Monte Corona e i suoi eremiti in Italia*, Salzburg 2015 (Analecta Cartusiana, 311; Monasticon Coronense, 1).
- CSEL *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien 1866–

- De consolatione* ANICIUS MANLIUS TORQUATUS SEVERINUS BOETHIUS, *De consolatione philosophiae*, wyd. L. BIELER, CCL 94, 1984; pol. TENŻE, *La consolazione della filosofia. Gli opuscoli teologici*, red. L. OBERTELLO, tłumaczenie cytowane we włoskim wydaniu (= *Donandosi*): A. RIBET, Milano 1979 (I classici del pensiero. Sezione II: Medioevo e Rinascimento), s. 127–314; wyd. pol. TENŻE, *O pocieszeniu, jakie daje filozofia*, tłum. G. KURYLEWICZ, M. ANT-CZAK, Kęty 2016.
- DENZ H. DENZIGER, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, red. P. HÜNERMANN, Bologna 2018⁷.
- DIP *Dizionario degli istituti di perfezione*, red. G. PELLICCIA, G. ROCCA, t. 1–10, Roma 1974–2003.
- DSp *Dictionnaire de Spiritualité*, t. 1–16 + 1 (indeksy), Paris 1937–1995.
- EC *Enciclopedia cattolica*, t. 1–12, Città del Vaticano 1949–1954.
- EF *Enciclopedia filosofica*, t. 1–12, Milano 2006.
- EP *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia Paulistów)*, oprac. ZESPÓŁ BIBLISTÓW POLSKICH Z INICJATYWY TOWARZYSTWA ŚW. PAWŁA, Częstochowa 2008.

- Epistulae* HIERONIM, *Epistulae*, wyd. I. HILBERG, CSEL 54–56, 1910–1918; por. TENŹE, *Le Lettere*, oprac. S. COLA, t. 1–4, Roma 1996–1997.
- EPP *Enciclopedia dei papi*, t. 1–3, Roma 2000.
- FF *Fonti francescane. Scritti e biografie di san Francesco d’Assisi. Cronache e altre testimonianze del primo secolo francescano. Scritti e biografie di santa Chiara d’Assisi. Testi normativi dell’Ordine francescano secolare*, red. E. CAROLI, Padova 2011³.
- FICINO MARSILIO FICINO, *Commentarium in Convivium Platonis, De amore*, wyd. P. LAURENS, Paris 2022 (Les Classiques de l’Humanisme).
- FIORI A.R. FIORI, *Vita del beato Paolo Giustiniani*, Roma 1724. We włoskim wydaniu (= *Donandosi*) cytowano na podstawie tego wydania (podobnie jak E. Massa, por. TLF I, s. XX, przyp. 2), a nie wydania z roku 1729.
- FORCELLINI E. FORCELLINI, *Lexicon totius latinitatis*, red. F. CORRADINI, G. PERRIN, t. 1–6, Bologna–Padova 1965.
- GRZEGORZ WIELKI, *Homiliae in Evangelia*, wyd. R. ÉTAIX, CCL 141, 1999; por. TENŹE, *Omellie sui Vangeli*, red. G. CREMASCOLI, OGM 2, Roma 1994; wyd. pol. TENŹE, *Homilie na Ewangelie*, tłum. OFICYNA WYDAWNICZA VIATOR, Warszawa 1998.

In Cantica

BERNARD Z CLAIRVAUX, *Sermones super Cantica canticorum*, wyd. J. LECLERCQ, C.-H. TALBOT, H.-M. ROCHAIS, SBO 1–2, 1957; por. TENŹE, *Sermoni sul Cantico dei cantici*, t. 1–2, wstęp J. LECLERCQ, tłumaczenie cytowane we włoskim wydaniu (= *Donandosi*): C. STERCAL (kazania 1–14 i 26), M. FIORONI (kazania 15–25, 36–42 i 55–70), A. MONTANARI (kazania 27–35 i 43–49), C. DEZZUTO (kazania 50–54 i 71–86), OSB 5/1–2, Milano–Roma 2006–2008.

In hoc volumine

In hoc volumine continentur: proemialis epistola in qua de origine cenobitice et eremitice vite deque earum primis institutoribus ac mutua invicem connexionione atque affinitate et de monachi, cenobite, eremite et anchorite nomine agitur; approbatio Regule cenobitice per beatum Gregorium pontificem maximum; approbatio Regule eremitice per Leonem X pontificem maximum. Pro cenobitis: Regula cenobitice vite a beatissimo Benedicto [...] edita [...]; Vita et miracula eiusdem beatissimi Benedicti abbatis a sanctissimo Gregorio pontifice maximo [...] descripta [...]. Pro eremitis: Regula eremitice vite a beatissimo Romualdo [...] tradita [...]; Vita eiusdem beati Romualdi a beato Petro Damiano [...] descripta [...], Fontebuono (Arezzo): Bartolomeo Zanetti, 1520.

- Il richiamo* J. LECLERCQ, *Il richiamo dell'eremo. La dottrina del beato Paolo Giustiniani*, Abbazia di Praglia (Padova) 2005 (Scritti monastici, 23); wydanie oryginalne: TENŽE, *La doctrine du bienheureux Paul Giustiniani*, Paris 1955.
- Index eorum* *Index eorum quae hoc in libro habentur. Iamblichus de mysteriis Aegyptiorum, Chaldaeorum, Assyriorum. Proclus in platonium Albicibiadem de anima atque daemone. Proclus de sacrificio et magia. Porphyrius de divinis atque daemonibus. Synesius de platonius de somniis. Psellus de daemonibus. Expositio Prisciani et Marsilii in Theophrastum de sensu, phantasia et intellectu. Alcinoi platonici philosophi liber de doctrina Platonis. Speusippi Platonis discipuli liber de Platonis definitionibus. Pythagorae philosophi Aurea verba. Symbola Pythagorae [sic] philosophi. Xenocratis philosophi platonici liber de morte. Marsilii Ficini liber de voluptate*, Venezia: Aldo Manuzio, 1497.
- JUNGMANN J.A. JUNGMANN, *Missarum sollemnia. Origini, liturgia, storia e teologia della Messa romana*, t. 1–2, Torino 1953–1954.
- LEON WIELKI, *Tractatus* LEON WIELKI, *Tractatus septem et nonaginta*, wyd. A. CHAVASSE, CCL 138–138A; por. TENŽE, *Omilie. Lettere*, red. T. MARIUCCI, Torino 1969 (Classici delle religioni. Sezione quarta: La religione cattolica).

- LER RUDOLF II–III PRZEOR CAMALDOLI, *Liber eremitice regule*, [w:] *Cons. Cam.*, s. 22–81.
- LMA *Lexicon des Mittelalters*, t. 1–9 + 1 (indeks), Müncher–Stuttgart–Weimar–Zürich 1980–1999.
- LOKRANTZ M. LOKRANTZ, *L'opera poetica di s. Pier Damiani. Descrizione dei manoscritti, edizione del testo, esame prosodico-metrico, discussione delle questioni d'autenticità*, Stockholm–Göteborg–Uppsala 1964 (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Latina Stockholmiensia, 12).
- LORENZO GIUSTINIANI, *De casto connubio* LORENZO GIUSTINIANI, *De spirituali et casto Verbi animaeque connubio*, [w:] TENZE, *Opera*, t. 1, s. 165–262.
- LORENZO GIUSTINIANI, *Opera* *Opera omnia*, t. 1–2, Venezia: Giovanni Battista Albrizzi, Giuseppe Rosa, 1751 (wyd. anastatyczne: Firenze 1982).
- LUGANO P.T. LUGANO, *La Congregazione camaldolese degli eremiti di Montecorona [sic] dalle origini ai nostri tempi con una introduzione sulla vita eremitica prima e dopo san Romualdo*, Frascati 1908 (Monografie di storia benedettina, 1); tłum. na j. hiszpański (z uzupełnieniami) EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, Padova 2020 (Bibliotheca eremitica, 8).
- LXX *Septuaginta, id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, wyd. A. RAHLFS, t. 1–2, Stuttgart 1979².

- MAKROBIUSZ, *In somnium*   AMBROSIUS TEODOSIUS MACROBIUS, *In somnium Scipionis*, tłum. (cytowane w wydaniu włoskim = *Donandosi*) i oprac. M. NERI, Milano 2007 (Il pensiero occidentale).
- MASSA, *L'eremita evangelizzatore*   E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani*, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1).
- MASSA, *L'eremo*   E. MASSA, *L'eremo, la Bibbia e il Medioevo in umanisti veneti del primo Cinquecento*, Napoli 1992 (Nuovo Medioevo, 36).
- MASSA, *Una cristianità*   E. MASSA, *Una cristianità nell'alba del Rinascimento. Paolo Giustiniani e il „Libellus ad Leonem X” (1513)*, Genova–Milano 2005.
- MGH   *Monumenta Germaniae Historica*, Hannover–Leipzig–Berlin 1826–
- Missale monasticum*   *Missale monasticum ad usum Eremitarum Camaldulensium Congregationis Montis Coronae Pauli V pontificis maximi iussu editum, Urbani VIII et Leonis XIII auctoritate recognitum*, Roma: ex Typographia Polyglotta Sacrae Congregationis de propaganda fide, 1896.–
- Missale romanum*   *Missale romanum. Editio princeps (1570)*, wyd. anastatyczne, red. M. SODI, A.M. TRIACCA, Città del Vaticano 2012² (Monumenta Liturgica Concilii Tridentini, 2).

- Moralia* GRZEGORZ WIELKI, *Moralia in Iob*, wyd. M. ADRIAEN, CCL 143–143B, 1979–1985; zob. TENŻE, *Commento morale a Giobbe*, red. P. SINISCALCO, tłum. E. GANDOLFO, t. 1–4, OGM 1/1–4, 1992–2001; wyd. pol. TENŻE, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, tłum. A. WILCZYŃSKI I INNI, *ŻMon* 39 (2013), 41 (2006), 44 (2007), 63 (2013), 75 (2015), 77 (2016), 78 (2016).
- Ms. rękopis
- MULITZER M. MULITZER, *Die Architektur der Kamaldulenser-Eremiten von Monte Corona in Europa*, Salzburg 2014 (Analecta Carthusiana, 311; Monasticon Coronense, 2).
- Nuovo atlante* *Nuovo atlante storico geografico camaldolese*, red. F. DI PIETRO, R. ROMANO, Roma 2012.
- OGM *Opere di Gregorio Magno*, t. 1–8, Roma 1992–2011.
- L'Ordine camaldolese* *L'Ordine camaldolese in età moderna e contemporanea. Secoli XVI–XX. Atti del II Convegno di studi in occasione del millennario di Camaldoli, 30 maggio – 1° giugno 2013*, red. G.M. CROCE, U.A. FOSSA, Cesena 2015 (Italia Benedittina, 40).
- OSB *Opere di san Bernardo*, t. 1–8, Milano–Roma 1984–2008.
- PETRARCA, *De otio* FRANCESCO PETRARCA, *De otio religioso*, [w:] TENŻE, *Opere latine*, red. A. BUFANO

- (cytowane we włoskim wydaniu = *Donandosi*), t. 1, Torino 1975 (Classici Italiani), s. 567–809.
- PETRARCA, *De vita solitaria* FRANCESCO PETRARCA, *De vita solitaria*, [w:] TENŻE, *Opere latine*, red. A. BUFANO (cytowane we włoskim wydaniu = *Donandosi*), t. 1, Torino 1975 (Classici Italiani), s. 261–565.
- PETRARCA, *RVF* FRANCESCO PETRARCA, *Rerum vulgarium fragmenta – Canzoniere*, wyd. G. CONTINI, Torino 1995 (Einaudi Tascabili. Classici, 104).
- PETRARCA, *Secretum* FRANCESCO PETRARCA, *De secreto conflictu curarum mearum*, [w:] TENŻE, *Opere latine*, red. A. BUFANO (cytowane we włoskim wydaniu = *Donandosi*), t. 1, Torino 1975 (Classici Italiani), s. 43–259.
- PG *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, wyd. J.-P. MIGNE, t. 1–161 + 1–3 (indeksy), Parisiis 1857–1866.
- PIOTR DAMIANI, *Epistulae* PIOTR DAMIANI, *Die Briefe*, wyd. K. REINDEL, t. 1–4, München 1983–1993 (MGH, *Epistolae*, II, *Die Briefe der deutschen Kaiserzeit*, IV).
- PL *Patrologiae cursus completus. Series latina*, red. J.-P. MIGNE, t. 1–217 + 1 (indeksy), Paris 1844–1864.
- PLOTYN, *Enneades* PLOTYN, *Enneades*, wyd. P. HENRY, H.R. SCHWYZER, Paris–Bruxelles–Leiden 1951–1973; por. TENŻE, *Enneadi*, [w:] PORFIRIUSZ, *Vita di Plotino* (cytowane we

- włoskim wydaniu = *Donadosi*), oprac. G. FAGGIN, Milano 2002² (*Il pensiero occidentale*); wyd. pol. TENŻE, *Enneady*, t. 1–2, tłum. A. KROKIEWICZ, Warszawa 1959.
- PROKLOS, *In Alcibiadem* PROKLOS, *In platonicum Alcibiadem de anima atque daemone* (oprac. M. FICINO), [w:] *Index eorum*, ff. <fi>v–<hvii>r.
- Promemoria* WINCENTY QUIRINI, *Promemoria per Tommaso Giustiniani* [1510], Ms. Tusc. Q IV, nr 33,1, f. 545rv, TLF I, s. 298; wyd. pol. *Promemoria Wincentego Quirini dla Tomasza Giustinianiego*, *ŻrMon* 103, s. 35–41.
- PSEUDO-DIONIZY, *Opera* PSEUDO-DIONIZY, *Opera* [*De coelesti hierarchia, De ecclesiastica hierarchia, De divinis nominibus, De mystica theologia, Epistulae*], PG 3, 120B–1113C; por. TENŻE, *Tutte le opere*, tłum. P. SCAZZOSO, I. RAMELLI (cytowane w wydaniu włoskim = *Donadosi*), oprac. E. BELLINI, Milano 2010² („*Il pensiero occidentale*”); łaciński przekład: bł. Ambrogio Traversari, [w:] CHEVALIER, *Dionysiaca*, t. 1, s. 1–669; t. 2, s. 726–1578 (linia „A”).
- PSP Pisma starochrześcijańskich pisarzy, red. E. STANULA, W. MYSZOR, Warszawa 1969–
- RAC *Reallexicon für Antike und Christentum. Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt*, Stuttgart, 1950–

- RF *Corpus iuris canonici*, red. Ä.L. RICHTER, Ä. FRIEDBERG, t. 1–2, Leipzig 1879–1881² (wyd. anastatyczne: Graz 1959).
- SAEMO *Sancti Ambrosii episcopi mediolanensis opera*, t. 1–27, Milano–Roma 1979–1993.
- SBO *Sancti Bernardi opera*, red. J. LECLERCQ, C.-H. TALBOT, H.-M. ROCHAIS, t. 1–8, Roma 1957–1977.
- SCh Sources Chrétiennes, wyd. H. DE LUBAC, J. DANIELOU I IN., Paris, 1942–
- Seicento monastico* *Seicento monastico italiano. Atti del X convegno di studi storici sull'Italia benedettina. Abbazia di S. Maria di Casamari (Frosinone), Abbazia di S. Domenico di Sora (Frosinone), 15–18 settembre 2011*, red. G. SPINELLI, Cesena 2015 (Italia Benedettina, 37).
- SENEKA, *Epistulae* LUCJUSZ ANNEUSZ SENEKA, *Ad Lucilium epistulae morales*, wyd. L.D. REYNOLDS, t. 1–2, Oxford 1965 (Oxford Classical Texts); por. TENŹE, *Lettere a Lucilio*, tłum. G. MONTI (cytowane w wydaniu włoskim = *Donandosi*), Milano 2017³⁰ (Classici Greci e Latini); wyd. pol. TENŹE, *Listy moralne do Lucyliusza*, tłum. W. KORNATOWSKI, Warszawa 1998.
- Sommario* *Sommario cronologico dei documenti pontifici riguardanti la Congregazione Eremitica Camaldolese di Monte Corona (1515–1908)*, Frascati 1908.

- Summa theologiae* TOMASZ Z AKWINU, *Summa theologiae*, Cinisello Balsamo (Milano) 1993²; por. TENŻE, *Somma di teologia*, wpraw. P. GIUSTINIANI, tłum. (tylko konsultowane) i oprac. F. FIORENTINO, t. 1–5, Roma 2018–2019; wyd. pol. TENŻE, *Suma teologiczna*, www.katedra.uksw.edu.pl/katedra.html (dostęp: 2.06.2022).
- TLF I E. MASSA, *I manoscritti originali del B. Paolo Giustiniani custoditi nell'Eremo di Frascati*, red. E. MASSA, Roma 1967–
- TLF II BEATO P. GIUSTINIANI, *I primi trattati dell'amore di Dio*, red. E. MASSA, Roma 1974.
- TLF III BEATO P. GIUSTINIANI, *I trattati maggiori dell'amore di Dio*, red. E. MASSA, L. STURLESE, Roma 2012.
- TLL *Thesaurus linguae latinae*, red. ZBIOROWA, Leipzig–Berlin–New York 1900–
- TPMA *Thesaurus proverbiorum Medii Aevi. Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*, red. KURATORIUM SINGER DER SAGS, t. 1–13 + 1 (wykaz źródeł), Berlin–New York 1995–1996.
- TRE *Theologische Realenzyklopädie*, t. 1–36 + 1–2 (indeksy), Berlin–New York 1977–2007.
- Tusc. tuskulański lub „w Świątym Eremie Tuskulańskim” (Monte Porzio Catone–Roma).

- Un umanista* J. LECLERCQ, *Un umanista eremita. Il beato Paolo Giustiniani (1476–1528)*, Abbazia di Praglia (Padova) 2009 (Scritti monastici, 28); wydanie oryginalne: TENŽE, *Un umaniste eremite. Le bienheureux Paul Giustiniani (1476–1528)*, Roma 1951.
- VR PIOTR DAMIANI, *Vita beati Romualdi*, red. G. TABACCO, Roma 1957 (Fonti per la storia d'Italia pubblicate dall'Istituto storico italiano per il Medio Evo, 94).
- Wlg *Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V pontificis maximi iussu recognita et Clementis VIII auctoritate edita*, Cinisello Balsamo (Milano) 2012².
- ŹrMon Źródła Monastyczne, Kraków 1993–
- ŹrMon 71 PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 1: *Pochwała życia eremickiego*, tłum. EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, J. PARTYKA, red. nauk. J. PARTYKA, 2015.
- ŹrMon 72 PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 2: *Rozważania o modlitwie i o miłości Boga*, tłum. EREMICI KAMEDULI GÓRY KORONNEJ, J. PARTYKA, red. nauk. J. PARTYKA, 2015.
- ŹrMon 73 PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 3: *Eremita w służbie Kościoła. Memoriał do Leona X i inne dzieła*, tłum. i red. nauk. J. PARTYKA, 2016.
- ŹrMon 74 PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 4: *Traktaty większe o miłości Bożej*, tłum. i red. nauk. J. PARTYKA, 2019.

ŹrMon 103

PAWEŁ GIUSTINIANI, *Pisma*, t. 5: *Camaldoli w połowie tysiąclecia. Święty erem tuskulański w listach bł. Pawła Giustinianiego (1476–1528)*, tłum. i red. nauk. J. PARTYKA, 2023.

SKRÓTY TYTUŁÓW DZIEŁ BŁ. PAWŁA GIUSTINIANIEGO

- Brevis regula*   *Brevis otiose vite mee regula* [21–22 stycznia 1523], [w:] Ms. Tusc. Q III, nr 7, ff. 52r–55r, TLF I, s. 262.
- Camaldoli*   *Camaldoli a metà millennio. Il Sacro Eremo nelle lettere del beato Paolo Giustiniani (1476–1528)* [= *Lettere*, 76, lipiec–sierpień 1510; 119, Wielki Post 1511], red. L. BARLETTA EC, Eremo di Monte Rua (Padova) 2016; wyd. pol. *ŻrMon* 103.
- Cogitationes*   *Cogitationes quotidiane de amore Dei* [15 IV – 5 IX 1506; przedm. w ostatniej redakcji: *post* 15 V 1508 r.], TLF II, s. 1–170; *Riflessioni*, s. 101–271; wyd. pol. *Myśli codzienne o miłości Bożej*, *ŻrMon* 72, s. 161–416.
- Compendio*   *Breve compendio e istruzione della dottrina di nostro Signore Gesù Cristo, compilata da diversi passi dei santi Vangeli per i novizi illetterati*, [w:] *Leggendo*, s. 145–153 (tłumaczenie na współczesny język włoski); s. 249–253 (tekst oryginalny).

- Confessione* *Confessio latino sermone suorum peccatorum, non perfecta. Animus erat per Xprecepta ex VII capitalia vitia percurere et suorum peccatorum seriem texere. Scripta in eremo camaldulensi anno Domini MDX, quando ad eremum primo in seculari habitu accessit ad vitam eremiticam considerandam [między 4 VII a 6 VIII 1510], [w:] Ms. Tusc. F II, nr 18, f. 85r–v, TLF I, s. 88.*
- ConsProf* *Considerazioni sulla professione di san Tommaso apostolo: „Mio Signore e mio Dio!” [noce pomiędzy 21 a 22 i 22 a 23 grudnia 1520 r.], [w:] Leggendo, s. 113–131 (tłumaczenie na współczesny język włoski), 225–237 (tekst oryginalny).*
- ConsRisp* *Considerazioni sulla risposta del Signore a san Tommaso apostolo: „Perché mi hai veduto, tu hai creduto; beati quelli che non hanno visto e hanno creduto!”, [w:] Leggendo, s. 133–144 (tłumaczenie na współczesny język włoski), 239–247 (tekst oryginalny).*
- De homine* *De homine. Appunti e note di lettura [ante 1510], TLF II, s. 185–194.*
- De preceptis* *De preceptis et consiliis evangelicis, [w:] Ms. Tusc. Q III, nr 21, k. 108r–132r, TLF I, s. 270.*
- De vera felicitate* *De vera hominis felicitate [dzieło niedatowane, ale znajdujące się wśród innych*

- tekstów z roku 1526], TLF III, s. 137–148; wyd. pol. *O prawdziwym szczęściu człowieka*, *ŹrMon* 74, s. 357–372.
- Della vera felicità* *A Marco Antonio Flaminio. Della vera felicità* [= *Lettere*, 514, 24 III 1526 r.], TLF III, s. 171–246; wyd. pol. *O prawdziwym szczęściu*, *ŹrMon* 74, s. 411–464.
- Donandosi* *A noi donandosi. Opuscoli sulla santissima Eucaristia. Con due sermoni sul Natale e sulla Pasqua*, red. L. BARLETTA, Padova 2020.
- Elogio* *Elogio della vita eremitica, Scritti*, t. 1, red. EREMITI CAMALDOLESI DI MONTE CORONA, Frascati 2005; wyd. pol. *Reguła życia eremickiego*, *ŹrMon* 71, s. 37–40.
- In quanti modi* *In quanti modi habbia Paulo giovato alle humane creature* [początek 25 stycznia 1523], [w:] E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore*, s. 141–157; tłum. na współczesny język włoski: *Un eremita*, s. 264–280; wyd. pol. *Pod jakimi względami Paweł przysłużył się ludzkości*, *ŹrMon* 73, s. 413–437.
- Leggendo* *Leggendo l'Antico e il Nuovo Testamento. Opuscoli esegetici e spirituali*, red. L. BARLETTA, Canterano (Roma) 2019 (Collana di studi camaldolesi coronesi, 2).

- Lettera a una monaca* *Lettera a una monaca* [= *Lettere*, 492, zima 1522–1523]; [w:] *Elogio*, s. 261–280; wyd. pol. *List do mniszki*, *ŹrMon* 71, s. 411–438.
- Lettere* *Lettere* [541 listów – 290 Giustinianiego i 251 jego respondentów, datowanych od 21 III 1503 do roku 1524, cytowane zgodnie z numeracją w: TLF I, s. 505–521].
- Libellus* *Libellus ad Leonem X* [koniec kwietnia – po 27 VI 1513 r.], AC 9, Appendix, s. 612–719; wyd. S.M. BEALL, Milwaukee (Wisconsin) 2016 (Reformation Texts with Translation [1350–1650], 14; Theology and Piety, 6); tłumaczenie na język włoski: *Un eremita*, s. 17–222; wyd. pol. *Memoriał do Leona X*, *ŹrMon* 73, s. 25–347.
- Paradoxon* *Paradoxon, De veris virtutibus* [przed rokiem 1519], TLF II, s. 317–326.
- Parlando* *Parlando con Dio. Soliloqui, meditazioni, preghiere (1519–1527)*, red. L. BARLETTA, Padova 2020 (Bibliotheca Eremitica, 1).
- Pensieri 1519* *Pensieri quotidiani (15 sierpnia – 28 września 1519)*, [w:] *Parlando*, s. 75–122 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 307–343 (tekst oryginalny).

- Pensieri 1520* *Pensieri quotidiani (luty 1520)*, [w:] *Parlando*, s. 122–136 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 344–351 (tekst oryginalny).
- Pensieri 1522* *Pensieri sullo Spirito Santo (8–10 czerwca 1522)*, [w:] *Parlando*, s. 191–222 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 391–410 (tekst oryginalny).
- Pensieri 1522–1523* *Pensieri quotidiani (29 czerwca 1522 – 31 stycznia 1523)*, [w:] *Parlando*, s. 237–277 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 418–445 (tekst oryginalny).
- Pensiero 1507* *Cogitatio seu expositio super illa duo Domini ex Evangelio: abnegare sua, et: abnegare seipsum. Scripta Hierosolymis in sancto monte Syon MDVII, 1507, dum adhuc in seculo versabatur*, [w:] Ms. Tusc. F †, nr 29, ff. 249v–250v, TLF I, s. 20.
- Pensiero 1515* *Consideratio seu cogitatio an liceat et quibus de causis liceat monacho locum mutare seu peregrinari, in qua causas que ipsum ad peregrinationem urgebant compendiose describit. Scripta in Fonte Bono MDXV*, [w:] Ms. Tusc. F †, nr 25, 1, ff. 215r–216r, TLF I s. 19; wydanie częściowe (cytowane w wydaniu włoskim) w: MASSA, *L'eremita evangelizzatore*, s. 229–233.
- Pensiero aprile 1518* *Cogitatio alia de iustitia et misericordia [4 kwietnia 1518]*, [w:] Ms. Tusc. F †, nr 20, ff. 192r–195r, TLF I s. 17.

- Pensiero maggio 1518* *Cogitatio alia de iustitia et misericordia [maj 1518], [w:] Ms. Tusc. F †, nr 21, ff. 197r–199v, TLF I s. 18.*
- Pensiero sui benefici* *Cogitatio vulgari sermone, imperfecta, in qua intendebat pro viribus Deo gratias agere de beneficiis et miserationibus suis, precipue de his quinque, videlicet 1. creationis, 2. reparationis, 3. confirmationis per Εὐχαριστίαν, 4. longanimitatis qua sustinet nos, 5. promisse salutis eterne [koniec grudnia 1510], [w:] Ms. Tusc. F II, nr 20, ff. 87r–88r, TLF I, s. 88–89.*
- Pensiero sul timore* *Cogitatio imperfecta de timore Dei. Scripta anno primo sue conversionis, qui fuit MDX, in Eremo, [w:] Ms. Tusc. F II, nr 19, f. 86r, TLF I, s. 88.*
- Pensiero sulla necessità* *Cogitatio alia, non perfecta, de propriis tenebris cognoscendis antequam ad divinam lucem erigamur. Quam scripsit in eremo MDXVIII, [w:] Ms. Tusc. F †, nr 22, f. 201r–v, TLF I, s. 18.*
- Poesie* *Poesie, bez miejsca i roku wydania [wydane własnym nakładem przez Eremitów Kamedułów Góry Koronnej, Erem Monte Rua (Padova), 2009].*
- Preghiera 1510* *Oratio queda ante quotidianam eremiticam psalmodiam dicenda [koniec grudnia 1510 r.], [w:] Ms. Tusc. Q IV, nr 20, ff. 365r–368v, TLF I, s. 294–295.*

- Preghiera 1522* *Preghiera in ringraziamento per le avversità (4–8 maja 1522)*, [w:] *Parlando*, s. 161–170 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 370–377 (tekst oryginalny).
- QAM *Questione sull'adorazione dei Magi, la fuga in Egitto e la strage degli Innocenti* [styczeń 1517 r.], [w:] *Leggendo*, s. 103–111 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 215–223 (tekst oryginalny).
- Ragionamento* *Ragionamento della ragione e della coscienza (11 stycznia 1521)*, [w:] *Parlando*, s. 137–160 (wersja we współczesnym języku włoskim, cytowana w wydaniu włoskim); s. 352–369 (tekst oryginalny).
- Regula* *Regula over institutione eremitica* [zaprobowana przez pierwszą kapitułę generalną Towarzystwa Eremitów św. Romualda, pomiędzy 15 a 19 I 1524 r.], „Benedictina” 1 (65) 2018, s. 77–141.
- REV *Regula eremitice vite*, [w:] *In hoc volumine*, część II, ff. 37r–142v.
- Ricordi* *Ricordi e desiderii nel quarantaseiesimo compleanno (14 czerwca 1522)*, [w:] *Parlando*, s. 223–235 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 411–417 (tekst oryginalny).

- Riflessioni* *Riflessioni sulla preghiera e sull'amore di Dio*, red. EREMITI CAMALDOLESI DI MONTE CORONA, Cinisello Balsamo (Milano) 2010 (Scritti del beato Paolo Giustiniani, 2); wyd. pol. *ŹrMon* 72.
- Secretum* *Secretum meum mihi* [7 sierpnia – 25 października 1524 i 14–18 września 1526] (w wydaniu włoskim cytowane w języku włoskim współczesnym), TLF III, s. 1–117; wyd. pol. *Secretum meum mihi*, *ŹrMon* 74, s. 83–321.
- Seguendo* *Seguendo santa Maria Maddalena. Opuscoli esegetici e spirituali*, red. L. BARLETTA, Canterano (Roma) 2018 (Collana di Studi Camaldolesi Coronesi, 1).
- SMM *Santa Maria Maddalena, modello di vita contemplativa. Prima redazione latina* [6 stycznia 1521], [w:] *Seguendo* s. 69–94 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 136–149 (tekst oryginalny).
- SMMN *Santa Maria Maddalena ai piedi del Signore. Note di lettura*, [w:] Ms. Tusc. F VIII, nr 10, 1, f. 30r, TLF I, s. 201.
- SMMV II *Santa Maria Maddalena nel Vangelo. Seconda redazione* [1514], [w:] *Seguendo*, s. 47–68 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 114–135 (tekst oryginalny).

- SMMvolg *Santa Maria Maddalena, modello di vita conteplativa. Redazione volgare*, [w:] *Seguendo*, s. 101–108 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 154–157 (tekst oryginalny).
- Soliloquio 1527* *Soliloquio nel duplice anniversario della professione religiosa e della consacrazione della chiesa del sacro eremo di Camaldoli (8 agosto 1527)*, [w:] *Parlando*, s. 299–304 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 460–464 (tekst oryginalny).
- Soliloquio agosto 1522* *Soliloquio nel decimo anniversario della professione (8 agosto 1522)*, [w:] *Parlando*, s. 279–291 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 446–454 (tekst oryginalny).
- Soliloquio giugno 1522* *Soliloquio sulla solitudine (1–3 giugno 1522)*, [w:] *Parlando*, s. 171–189 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 378–390 (tekst oryginalny).
- Solum Christum* *Solum Christum sequi debemus*, [w:] Ms. F †, nr 7, f. 96r, TLF I, s. 12.
- TrattAgLat* *Trattato sul profeta Aggeo. Redazione latina*, [w:] *Leggendo*, s. 89–92 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim), s. 197–201 (tekst oryginalny).
- TrattAgVolg* *Trattato sul profeta Aggeo. Redazione volgare*, [w:] *Leggendo*, s. 83–88 (tłumaczenie w języku włoskim współczesnym, cytowane w wydaniu włoskim), s. 191–195 (tekst oryginalny).

- Trattato* *Trattato sull'orazione* [1518], [w:] *Riflessioni*, s. 23–52; wyd. pol. *Traktat o modlitwie*, *ŹrMon* 72, s. 29–66.
- Tre pensieri* *De tribus cogitationibus, de Dei scilicet beneficiis, de nostris peccatis et mortis die iugiter cogitandis* [kilka lat przed rokiem 1500], [w:] Ms. Tusc. Q IV, nr 24, ff. 382r, 383r–397r, TLF I, s. 295–296.
- Un eremita* *Un eremita at servizio della Chiesa. Il Libellus ad Leonem X e altri opuscoli*, red. EREMITI CAMALDOLESI DI MONTE CORONA, Cinisello Balsamo (Milano) 2012 (Scritti del beato Paolo Giustiniani, 3); wyd. pol. *ŹrMon* 73.
- Visione* *Descrizione d'una visione intelletiva* (prawdopodobnie rok 1523), [w:] *Parlando*, s. 293–297 (tłumaczenie cytowane w wydaniu włoskim); s. 455–459 (tekst oryginalny).
- Vita non otiosa* *Che la vita solitaria non sia otiosa ma sopra tutte le altre vite operosa et negotiosa* [grudzień 1522], [w:] E. MASSA, *L'eremita evangelizzatore*. s. 95–105; przekład na współczesny język włoski: *Un eremita*, s. 229–239; wyd. pol. *Życie eremickie nie jest bezczynne, ale bogate w dzieła i obowiązki, bardziej niż pozostałe formy życia*, *ŹrMon* 73, s. 357–373.

Vita più utile

Che la vita solitaria sia più utile al consortio humano che tutte le altre qualità di vita, [w:] E. MASSA, L'eremita evangelizzatore. Un topos umanistico nella vita e nel pensiero di Paolo Giustiniani, Roma 2006 (Paolo Giustiniani. Studi e testi, 1), s. 106–112; wyd. pol. Życie eremickie jest bardziej użyteczne dla społeczności ludzkiej niż pozostałe formy życia, ŻrMon 73, s. 375–385.

Vincenzo Vozza

**SKOSZTUJCIE I ZOBACZCIE, JAK DOBRY JEST
PAN (PS 34[33],9). EPISTEMOLOGIA ZMYŚLÓW
W MYŚLI PAWŁA GIUSTINIANIEGO**

Jest 6 grudnia 1273 roku. Dominikanin w momencie podnoszenia Hostii traci głos i staje się niemy – wyjątkowe doświadczenie spotkania z Bogiem, który stał się ciałem, oszołomiło jego zmysły.

Te zaś, będące przecież w tak wielkim stopniu drogą do wywyższania Go w Jego stworzeniu, są również kajdanami, które wiążą wiarę człowieka z doświadczeniem ziemskim, materialnym, konkretnym. Pozbawiony zmysłów, kiedy patrzył na Eucharystię – a więc Tego, kogo jako coś najrealniejszego Ojciec udzielił istotom stworzonym na wzór swego Syna – zakonnik ten następnie przestał pisać. Tomasz z Akwinu, bo o nim mowa, umrze trzy miesiące później. Z opisanego wyżej powodu pozostawiał swoje najważniejsze dzieło, *Summa Theologiae* (*Sumę teologiczną*), niedokończone, a jedyne, co mógł o nim powiedzieć, to: *Omnia que scripsi videntur mihi palee* („Wszystko, co napisałem, wydaje mi się plewami”).

Przywilej takiego spotkania może zmienić życie tego, kto go doświadcza, a Jezus podczas swego ziemskiego życia – co powraca w Ewangeliach – jawił się jako ktoś wy-

czekiwany albo oczekujący: jako *Māšîāh* wyczekiwany od zawsze przez proroków, przez najwyższego kapłana Symeona¹ i Annę, przez Maryję i mędrców, jako nauczyciel – przez swoich uczniów, jako uzdrowienie – przez chorych, jako wyzwoliciel – przez uciśnionych, jako przestroga dla grzeszników, jako król dla Izraela.

Wiele jest miejsc w Piśmie Świętym, podczas których lektury widzimy, jak zmysły zostają sparaliżowane w wyniku bezpośredniego spotkania z Bogiem: Hiob mógł powiedzieć: *Dotąd Cię znałem ze słyszenia, obecnie ujrzałem Cię wzrokiem* (Hi 42,5), uczniowie upadli na ziemię, słysząc głos Ojca na Górze Przemienienia (zob. Mt 17,6), centurion zobaczył i uwierzył: *Prawdziwie, Ten był Synem Bożym* (Mt 27,54), dwaj uczniowie z Emaus widzieli i rozpoznali Pana w geście łamania chleba, dzięki czemu mogli wykrzyknąć: *Czy serce nie pałało w nas, kiedy rozmawiał z nami w drodze?* (Łk 24,32). I wreszcie gdy Maria Magdalena, postać droga również dla Błogosławionego Pawła Giustinianiego, wyciągnęła ręce, żeby dotknąć swojego *Rabbuni* przy pustym grobie, usłyszała słowa: *Nie zatrzymuj Mnie* (J 20,17).

Znacznie później również św. Augustyn mógł napisać, niemal parafrazując Psalm 33:

O Boże, zawołałeś mnie i wezwałeś, i rozdarłeś moją głuchotę; zajaśniałeś, rozbłysnąłeś i odpędziłeś moją ślepotę; rozlałeś zapach i powąchałem go, i oddycham dla Ciebie

¹ Nowotestamentalny Symeon nie był arcykapłanem, zob. Łk 2,25 (przyp. red.).

bie, skosztowałem i jestem głodny i spragniony, dotknąłeś mnie i zapragnąłem Twojego pokoju².

Jego medytacja pozwala nam wykonać krok naprzód. Doświadczenie Boskości przez zmysły ciała prowadzi wierzącego do zmysłów ducha. Orygenes napisał o Salomonie: „Wiedział bowiem, że w nas są dwa rodzaje zmysłów: jeden ich rodzaj jest śmiertelny, niszczytelny, ludzki, a drugi nieśmiertelny i intelektualny, który on nazwał zmysłem Bożym”. I dalej: „Zatem za pośrednictwem tego zmysłu duchowego, który nie opiera się na oczach, ale na czystym sercu, Boga mogą zobaczyć ci, którzy są Jego godni”³. Jeśli rozważamy kontemplacyjne doświadczenie św. Tomasza z Akwinu, to należy zauważyć, że dochodzi on do zmysłów ducha, kontemplując Boskość w konsekrowanej Hostii za pośrednictwem zmysłów ciała: oczy stają się drogą dla rozumu, *aisthêsis* (odczucie zmysłowe) dla *nous* (rozumu, umysłu). Tym samym zmysły cielesne nie stają w opozycji do zmysłów ducha, tak samo jak Boska natura Chrystusa nie przeciwstawia się w Nim ludzkiej.

W ten sposób dochodzimy do głębokiej wymowy mniejszych prac i kazań Pawła Giustinianiego wydanych w niniejszym tomie.

W drugim ze swoich *Sześciu rozmyślań* (1507) kontempluje on Słowo, które staje się w świecie ciałem, oraz Jego zstąpienie w dłonie kapłana w akcie celebracji eu-

² *Confessiones* X,27,38.

³ ORYGENES, *De principiis* I,1,9.

charystycznej. Jak we wcieleniu Chrystusa nieodłączna jest Boskość od ciała, tak nieodłączna jest Obecność od substancji postaci eucharystycznych.

Wydaje się więc, że Giustiniani chce przenieść naszą uwagę na płaszczyznę odmienną niż klasyczne przeciwstawienie ducha i ciała – nazbyt dualistyczne, aby było prawdziwie chrześcijańskie. Autor natomiast pragnie zwrócić naszą uwagę na relację pomiędzy percepcją a jej pojmowaniem. Dzięki zmysłom ciała docieramy do obiektu, dokonujemy jego percepcji (z języka łacińskiego *per-capere* – chwytać, brać), określamy jego granice, interioryzujemy go; natomiast dzięki zmysłom ducha dociera do nas najwyższy intelekt i zostajemy wyniesieni poza samych siebie oraz nasz horyzont pojmowania (eksterioryzowani) i obdarzeni zrozumieniem.

W „szlachetnym kikucie” – w taki sposób Barletta dowcipnie określa *Siódme rozmyślanie* Giustinianiego zachowane niestety jako niekompletne – żarliwa dusza, po akcie kontemplowania Eucharystii, jest gotowa podążać w górę, gdyż pociągnięcie do Boga to ruch wywołany przez siłę działającą na bezwładne ciało, jakim jest intelekt, kiedy rozważa sprawy Boże.

W tych rozmyślaniach bł. Pawła zawarty jest szeroki repertuar obrazów, które wychodzą od ciała, aby dojść do Boga, jednak nie ma tam jakiejś krytyki materii, a tym bardziej jej potępienia. Kameduła uznaje stworzenie za przestrzeń pierwszego wykroczenia człowieka, ale również tę, w której ziści się odkupienie za pośrednictwem wcielenia, śmierci i zmartwychwstania *Māšīāh*.

Możliwa do zaakceptowania epistemologiczna interpretacja myśli kameduły prowadziłaby właśnie do kluczowego momentu historii zbawienia, czyli tego, w którym Adam i Ewa – a wraz z nimi cała ludzkość – złamali zakaz Boga, by nie jeść z drzewa poznania dobrego i złego.

Pokusa, podstępnie podsunięta przez węża, skłoniła człowieka do zerwania owocu z tego drzewa, ponieważ – jak mówi Pismo Święte – zauważył, że jest *ono rozkoszą dla oczu i że owoce tego drzewa nadają się do zdobycia wiedzy* (Rdz 3,6). Z typowo gnozeologicznego punktu widzenia za pośrednictwem zmysłów cielesnych („rozkosz dla oczu”) człowiek chce potwierdzić swe podobieństwo do Stwórcy, a motorem woli jest pragnienie. Bóg, jako pedagog, pozwolił, aby człowiek pozostał dezorientowany i nadal doświadczał niedoskonałości istnienia zamkniętego w ciele przez *hybris* swych zmysłów tak długo, dopóki wraz z wcieleniem Syn nie przywrócił pierwotnego stanu rzeczy.

W ten sposób również aktywne pragnienie poznania, które popchnęło człowieka do tego, by zostać ofiarą własnych zmysłów, stało się pragnieniem, by zostać „na nowo poznany” przez Boga za pośrednictwem Chrystusa, by zostać uznanym za dziecko i dziedzica.

Kulturowy wkład Giustinianiego pozostaje jednak wyrazem weneckiego platonizmu epoki odrodzenia, a doktryna poznania – przede wszystkim w sferze chrześcijańskiej – zawsze oscylowała pomiędzy proaktywnością intelektu działającego (spekulatywnego, systematycznego) a kontemplatywnym oczekiwaniem, w którym intelekt potencjalny oczekuje na oświecenie.

Z tego powodu – jak wyjaśnia Barletta w swoim *Wprowadzeniu* do niniejszego tomu – w rozmyślaniach i kazaniach, które są tutaj publikowane, styl oraz obrazy, za pośrednictwem których kameduła medytuje nad Eucharystią, mogą czasem wydać się czytelnikowi naiwne, prymitywne czy proste. Jednak to właśnie w unii eucharystycznej mnich dostrzega jedyny sposób, by w pełni zrealizować unię własnej duszy z Bogiem, a to zjednoczenie jest kulminacją, ku której zmierza całe rozważanie. Unię – jak pisze Barletta, parafrazując Giustinianiego – „będącą owocem unicestwienia samego siebie, które nie prowadzi do nicości, ale do prawdziwego i rzeczywistego przebóstwienia za pośrednictwem miłości”.